

Nepilnamečių pataisos namų direktorius – atvirai apie tai, kas dedasi „vaikų kalėjime“

2018-10-22 / 20:04 — Ineta Nedveckė, Vytenis Radžiūnas, LRT.lt

Kai 2016-aisiais Kauno nepilnamečių tardymo izoliatoriaus-pataisos namų direktoriumi pradėjo dirbti Vytautas Lamauskas, kalėjimo subkultūra čia neegzistavo. Ataskaitose ir dokumentuose. O mėlynės ant vaikų veidų atsirasdavo „paslydus duše ar netyčia atsitrenkus į duris“.

V. Radžiūno/LRT nuotr.

V. Lamauskas atvirai pripažįsta, kad santvarka, grįsta baime ir smurtu, čia buvo gerokai išsišaknijusi ir tik pamatęs ją iš labai arti jis suprato, kad būtent subkultūra yra viena pagrindinių priežasčių, kodėl žmonės iš įkalinimo įstaigų išeina nepasikeitę, o dažnai – netgi priešingai – sužvėrėję.

„Kai susidūriau su subkultūra, man kiekviena diena buvo stresas, nežinojau, ką jos organizatoriai pasiūlys tą dieną: ar tai bus kažkoks masinis nepasitenkinimas, ar kažkokio vieno žmogaus išsišokimas, ar vėl nauja sumušta auka. Nors tuometėse ataskaitose buvo įrašyta, kad

subkultūros neegzistuoja. Iš karto sakiau – ką čia bandote apgauti?“, – LRT.lt pasakoja nepilnamečių kalinimo įstaigos direktorius.

– Darbą čia pradėjote 2016-aisiais. Kokią situaciją radote ir kokia ji čia dabar?

– Dalykas, kurio labiausiai trūko šiai sistemai – tai elementaraus žmogiškumo. Kodėl taip elgiamasi? Visų pirma – tai mūsų visos tautos noras atkeršyti čia ir dabar. Tai yra, kad žmogus, nubaustas už nusikaltimą, turi ne tik prarasti laisvę, kas yra pagrindinė bausmės vykdymo sąlyga, bet ir kad skausmingai kentėtų.

Mes niekada nevertinome, kad bausmė yra laisvės atėmimas. Ir žmogus, supratęs, kad prarado laisvę, tikrai atsako už tą nusikaltimą, kurį jis padarė. Kai kuriems sunku įsivaizduoti, kad 8–10 metų, praleisti kalinimo įstaigoje, tikrai yra smarki bausmė.

Kai žmogus kenčia, jo orumas visiškai sužlugdomas, jis krenta į narkotines medžiagas, prasisuka per smurto ratą. Ir ką jis nori padaryti išėjęs į laisvę po bausmės? Atkeršyti. Klausimas, kurioje vietoje turime tą ratą nutraukti. Nereikia ugdyti daugiau naujų nusikaltėlių.

V. Lamauskas, V. Radžiūno/LRT nuotr.

– **Bet ar tie vaikai nebūna tam pasmerkti? Dalis jų neturi šeimos, yra iš vaikų namų. Kaip vėliau jiems įsikabinti į gyvenimą? Visuomenė juos atmeta, sunku net darbą susirasti.**

– Populiarus atsakymas į šį klausimą būtų „taip, kalta sistema“. Būtų gerai pirminėje stadijoje pamatyti to vaiko pokyčius, profesionaliai sureaguoti į neadekvatų elgesį, padėti jam psichologiškai tam tikruose gyvenimo etapuose. Bent jau padarykime tai, kas nuo mūsų priklauso.

Daugelis vaikų, patekę čia, mato, kad yra pagarbus, lygiavertis santykis – jie gauna tai, ko anksčiau negavo. Ką mes dažniausiai darome visuomenėje, tai ignoruojame problemas. Jeigu mokykloje yra du–trys vaikai, kurie trukdo

vesti pamoką – išvarome juos iš klasės. Dabar jau lyg teisiškai tai nelabai galima, bet tada stengiamės jo visai atsikratyti, problemą ignoruojame.

Mes išgirstame daug istorijų, kaip vaikai buvo auklėjami vienuose ar kituose vaikų namuose. Ten nekuriamos vertybės, kurios reikalingos tolimesniam jų gyvenimui ir bet kuriam sprendimo priėmimui. Pavyzdžiui, gatvėje vertybė yra vogti – jeigu aš tarp tokių pačių sugebu labai gerai pavogti, reiškia, kad esu vertingas. Ir jis suvokia tai kaip vertybę. Ir lemiamą akimirką tą vertybę realizuoja.

V. Radžiūno/LRT nuotr.

– Kokia yra kalinimo tvarka jūsų įstaigoje?

– Mūsų įstaiga yra „du viename“, nors mes ją skirstome netgi į tris dalis. Tardymo izoliatoriuje laikomi iki teismo suimti nepilnamečiai (kai teismas paskirs bausmę, jie bus pervedti į kitą vietą šioje pačioje teritorijoje atlikti bausmės), taip pat čia kalio tie, kuriems paskirta arešto bausmė. Sulaukus teismo sprendimo ir jam įsiteisėjus, vaikai perkeliama į pataisos namus. Turime ir trečią analogą, remiantis skandinavų praktika – pusiaukelės namai (juos turi ir daugelis suaugusiųjų kalinimo įstaigų). Ten vaikai jau ruošiami išėjimui, lavinami jų socialiniai įgūdžiai. Jie vis dar atlieka bausmę, bet dar turi besargybinio statusą. Jie ir mokosi laisvėje, pratinami prie laisvės, ugdomos teigiamos jų vertybės, mokosi ir maistą gamintis.

Per visus tris skyrius vaikų yra apie 100, skaičius nuolat kinta. Iš jų pusė jau yra sulaukę pilnametystės. Pagal įstatymą, turime teisę laikyti vaikus iki 24 metų, bet nusikaltimą jie turi būti padarę nuo 14 iki 18 metų amžiaus. Vaikas, kuris atlieka bausmę, kai jam sukanka 18 metų, turi apsispręsti, ar nori tęsti bausmės atlikimą čia, ar išvažiuoti į suaugusiųjų pataisos namus.

– Kaip dažniausiai apsisprendžia?

– 2016-aisiais, kai atėjau (į direktoriaus vietą – LRT.lt), tai kriminalinės subkultūros taisyklės skelbė, kad pats savarankiškai turi parašyti prašymą išvažiuoti pas suaugusiuosius. Suaugę lyg ir taip reikalauja, tokios nerašytos taisyklės, kad būtinai turi persikelti – būti pilnavertis nusikalstamos aplinkos žmogus, besilaikantis, kaip tai pavadinčiau, fanatinio tikėjimo.

– Iš esmės tai reiškia, kad tas žmogus, kuris parašė prašymą ir nori būti perkeltas, jaučiasi tos subkultūros dalimi ir greičiausiai sieks savo kriminalinės „karjeros“?

– Tai aš kalbėjau apie 2016 metus. Dabar tokių, kurie nori išvažiuoti, yra vienetai. Su jais kalbamės, kokios priežastys, ir dažniausiai jos būna įvairiausios, pavyzdžiui, ten kalia brolis arba artimi draugai. Aišku, mes perspėjame, kad ten nebus tokių galimybių pokyčiui, ten didesnė tikimybė atsidurti rizikos aplinkoje, užmegzti tokius ryšius, kurių tau tikrai neprireiks išėjus į laisvę, tave gali įtraukti į nusikalstamą pasaulį, tu liksi ten ir savo gyvenimą tiesiog dalinsi etapais – pabūni laisvėje, padarai nusikaltimą, grįžti atgal.

– Bet pas jus irgi grįžta.

– Grįžta ir pas mus.

– Kaip dažnai?

– Kalbame ne apie dešimtis, galima suskaičiuoti ant rankos pirštų. Tai nėra mūsų standartiškai suvokiamų „gerų šeimų“ vaikai – dalies vaikų elgesys keičiasi sunkiai. Aplinkos, kurioje buvo iki įkalinimo, įtaka yra labai stipri, o psichologinės problemos yra labai giles. Kiek kalbame su čia esančiais psichologais, jie aiškina, kad tų vaikų savivertė yra labai žema ir jie bando visais būdais savo savivertę pakelti. To pavyzdys – užgaulingos patyčios – tai ne kas kita, o mėginimas pakelti savivertę. Augant gatvėje tai buvo parodymas, kad esi stipresnis.

Darome rizikos vertinimo metodikas, kokia tikimybė grįžti į įkalinimo įstaigas, tai didesnė tikimybė grįžti tiems, kurie kalėjo už vagystes ir plėšimus, negu tiems, kurie vykdė nužudymus.

V. Radžiūno/LRT nuotr.

– Vyriausias kalintysis greičiausiai yra 24-erių, o jauniausias?

– Vyriausias – iki 24 metų, ilgiau negalime laikyti, o jauniausias visai neseniai buvo perkeltas iš izoliatoriaus – jam 14 su puse.

– Ką jis padarė?

– Vagystės.

– Bet jų turi pasikartoti daug, kol patenki čia.

– Taip, vagysčių ne viena turi būti. Neseniai kalbėjau su vaiku ir prašiau papasakoti, kaip jis gyveno iki patekimo čia. Jis pasakojo, kad buvo 16–17 metų vaikų grupė, iš kurios vienas vaikas sugebėdavo išsinuomoti butą ir tame bute buvo landynė. Toje landynėje jie vartodavo narkotikus, alkoholį ir taip leisdavo savo laisvalaikį. Kai pritrūksta pinigų, vakare eina plėšti. Jam reikia iš tos aplinkos išeiti, nes jeigu grįš į ten, neabejotinai sugrįš ir čia vėl.

Nesakau, kad dėl žmogaus padarytų nusikaltimų kalta aplinka, bet ji sudarė sąlygas jam padaryti nusikaltimą. O daugelis grįžta į tą pačią aplinką ir tiesiog nėra pasirinkimo. Aišku, galima kaltinti sistemą – berods tik dvi savivaldybės yra pareiškusios, kad nuteistiesiems, grįžusiems iš įkalinimo įstaigos, suteiks socialines paramas, socialinius būstus ir panašiai. O kas tiems, kurie grįžta į mažuosius rajonus? O ką daryti vaikui iš globos namų, kuris, sulaukęs 18 metų, iš ten išprašomas?

– Kuo prasikaltę nepilnamečiai patenka pas jus?

– Visas spektras nusikaltimų – esame vienintelė nepilnamečių kalnimo įstaiga Lietuvoje. Nusikaltimai – nuo vagysčių recidyvo iki žmogžudysčių, lytinių nusikaltimų.

– Nepilnametis ilgiausiai kalėti gali 10 metų. Ar daug šiuo metu pas jus yra tokiam laikui įkaltintų žmonių?

– Yra, bet tikrai nedaug. Vyrauja vagystės ir plėšimai. Juos padarė vaikai, kurie gyveno „gatvinį gyvenimą“, kur vertybė – vogti. Toliau seka nužudymai.

– Kaip kinta požiūris į darbą su kalinčiais nepilnamečiais?

– Mūsų misija – ne juos moralizuoti, bet suvokti, kas jie tokie, ir pamėginti padėti. Nesakau, kad mes čia 100 proc. visiems padėsime. Bet tiems, kas gali, kas nori, padėti pakeisti gyvenimo kursą. Šioje vietoje yra kryžkelė.

V. Radžiūno/LRT nuotr.

– **O gatvėje sutinkate žmonių, išėjusių iš čia?**

– Sutinku.

– **Kalbasi su jumis, o gal keikia? Kokių reakcijų sulaukiate?**

– Maloniausia, kai, pavyzdžiui, paskambina ir pasveikina su Naujaisiais, su kitais susirašome per „Messenger“ programėlę. Pavyzdžiui, praėjusią savaitę susirašinėju su vienu žmogumi, kuris išėjo praėjusiais metais. Turi vaiką, įsidarbinęs. Kviečiau į svečius, kad papasakotų savo sėkmės istoriją. Išeinantiems sakau: „Grįžk su

viena sąlyga – ne su byla, o su savo gyvenimo istorija“.

Keikiančių nėra, nes nėra dėl ko. Suprantu žmonių, kuriems jie kažką padarė, skausmą, dėl to stengiuosi neskaityti kalinčiųjų sprendimų. Kartais nežinau, už ką žmogus nuteistas, nes ne mano užduotis yra teisti juos dar kartą. Aišku, kartais numanai, už ką jis nuteistas pagal skirtą kalėjimo laiką.

Sutinku, kad jie padarė daug skausmo ir dabar, praradę laisvę, jie kenčia. Stengiamės eliminuoti praeitį ir žiūrime tik į ateitį. Ir stengiamės kalbėtis su juo kaip su lygiaverčiu žmogumi, kas yra labai svarbu, ir jie tą žmogiškumą jaučia.

– **O kaip įstaigoje yra su kastomis, subkultūra?**

– Kai čia susidūriau su subkultūros apraiška, suvokiau, kokį ji turi mastą ir neigiamą įtaką jų elgesio pokyčiui. Ir numeris vienas, kam šiandien reikia paskelbti karą – subkultūrai. Šiandien reikia pasakyti aiškiai ir griežtai – subkultūra yra elementas, kuris neleidžia keistis daugeliui žmonių. Subkultūrą palaiko jėga ir baimė.

– **O ar įmanoma jos atsisakyti, galbūt tai natūralus dalykas, kylantis iš žmonių santykių?**

– Tokios subkultūros Vakarų pasaulyje neegzistuoja. Egzistuoja grupuotės pagal miestus, bet nėra tokių griežtų taisyklių įkalinimo įstaigose, kurios egzistuoja čia. Pavyzdžiui, Švedijoje, gaujų tikslas yra ginti savo narius, o subkultūrų tikslas – stipriajai daliai, esančiai viršūnėlėje, per baimę ir smurtą tenkinti savo poreikius kitų atžvilgiu, gauti naudos. Tai yra žmogaus orumo pažeidimas, žmogiškumo atėmimas, nekalbant apie jo turtą, sveikatą ir kitus dalykus.

– **Tai ji buvo, kai atėjote?**

– Taip, be abejo.

– **Pagal miestus?**

– Ne, pagal jėgą, pagal tai, kur koks brolis sėdi – tai labai susiję su suaugusiais. Buvo skambinimais, konsultuojamasi su jais.

Ir kai atėjau, ta subkultūra rodė man tikrąjį veidą. Tas pabėgimas (2016-ųjų spalį iš pataisos namų pabėgo trys nepilnamečiai, vėliau visi surasti), yra tokie duomenys, buvo kaip parodomoji akcija, kad „jūs mums nieko nepadarysite“.

Atsimenu ir atvejį, kai vienas vaikas per pietus atsistojo, išpylė sriubą ir pradėjo daužyti su šaukštu į indą, taip reikšdamas nepasitenkinimą. Tą vaiką vėliau pasikviečiau, kalbėjomės, o jis sakė, kad jam didelio pasirinkimo nėra – arba grįš į būrį ir bus sumuštas, arba pataisos namų vadovybė jį izoliuos kelioms paroms. Tai jam buvo liepta padaryti. Liepia nedidelę grupelę žmonių, turinti įtakos per smurtą ir baimę, visai kitai didžiajai masei.

– **Ką darėte?**

– Padalinau subkultūrą į dvi dalis. Taisyklės, kurių laikomasi (pavyzdžiui, nesėdėk prie vieno stalo su kitos kastos žmogumi, nesidalink kažkuo ir panašūs dalykai) ir kurios nesukelia jokių pasekmių – tai yra tiesiog išsidalinimas, kuris vyksta ir pas mus mokyklose – su tavim draugausiu, su tavim – ne.

Kita dalis – pasekmės, gimstančios iš šitos jėgos, t. y. turto prievartavimas, galimi lytiniai nusikaltimai, tyčiojimas iš žmogaus, pažeidžiant jo orumą. Jeigu jie norėjo laikytis tų taisyklių, kurios nesukelia pasekmių – tegu laikosi, bet jeigu pamatau, kad daromas nusikaltimas, mes adekvačiai reaguojame.

V. Radžiūno/LRT nuotr.

Ir tikrai buvo situacijų, kai iš inercijos vaikai sakydavo, kad viskas gerai, laikomės taisyklių, bet nedarome nusikaltimų, bet iš kriminalinės žvalgybos, kuri pas mus veikia, gaudavome informacijos, kad nusikaltimai vykdomi – turto prievartavimas, kažkokių dalykų reikalavimas ir pan. Tada pradėjome reaguoti – kelti ikeisminius tyrimus. Daugelis vaikų jau tik po fakto suprato, kad galėjo pretenduoti į lygtinį paleidimą, bet buvo nuteisti už čia padarytą nusikaltimą. Daugelis tai pamatę pradėjo tokių dalykų atsisakyti. Kitas dalykas – subkultūra neleidžia bendradarbiauti su administracija, neleidžia sakyti, kad prieš tave buvo

padarytas nusikaltimas. Pavyzdžiui, matome ant veido mėlynės, klausiamo, kas atsitiko, tai sako, kad duše maudėsi ir nukrito, arba bėgo ir į duris atsitrenkė. Jie nekalbėdavo ir nebendradarbiaudavo su mumis ir reikėjo įtikinti tuos vaikus, kurie buvo „žemiau“, kad pradėtų su mumis kalbėtis, bendradarbiauti ir atskleisti.

Mes sukūrėme tokią aplinką, kad skriaudžiami asmenys būtų ginami. Daugelis įstaigų taiko tokią praktiką, kad tą žmogų, kuris turi didelę riziką būti nuskriaustas, izoliuoja. Mes padarėme priešingai – remdamiesi kriminalinės žvalgybos informacija, izoliuodavome organizatorių ir vykdytoją.

Ir įvyko lūžis – jie pamatė, kad yra saugūs, ir pradėjo kalbėti. Kai jie pradėjo kalbėti, mes dar labiau reagavome. Ir kai vakar kalbėjausi su vienu vaiku, klausdamas, kokia situacija su subkultūra, jis sakė, kad viskas pasikeitė 180 laipsnių.

– O jie nebijojo keršto?

– Be abejo, kad bijojo. Tuo metu mes įvedėme tokią vadinamąją dinaminę priežiūrą – sudarėme jiems galimybę užsirakinti kambariuose, galimybę, kad niekas neprieitų, nepriartėtų, nedarytų įtakos. Reaguodavome į bet koki būdą paveikti jo valią. Tikrai buvo kompleksas visų priemonių, kad vaikai pasijaustų saugūs.

Tai yra svarbiausias dalykas – kai tu jautiesi saugus, pradedi galvoti ne tik apie subkultūros išnykimą, bet ir apie gyvenimo iššūkius bei tikslus. Lūžis įvyko – po metų smurto sumažėjo 60 procentų. [...] Jeigu koks įtartinas sužalojimas, kriminalinė žvalgyba atlieka tyrimą ir sprendžia, ar čia buvo nusikaltimas, ar nebuvo.

– Kokie atvejai jums labiausiai įsiminė per pastaruosius metus, kai čia dirbate?

– Apmąstymų yra kiekvieną dieną. Pirmas etapas – kai aš tik susidūriau su subkultūra, man kiekviena diena buvo stresas, nežinojau, ką subkultūros organizatoriai pasiūlys tą dieną: ar tai bus kažkoks masinis nepasitenkinimas, ar kažkokio vieno žmogaus išsišokimas, ar vėl nauja sumušta auka. Nors tuometėse ataskaitose buvo įrašyta, kad subkultūros neegzistuoja. Iš karto sakiau – ką čia bandote apgauti?

Antras etapas – lūžis, kai pirmas vaikas pradėjo kalbėti. Jis buvo sumuštą ir jis pasakė, kas jį sumušė. Tada praktiškai visi jį pradėjo smerkti. Mes tada ėjom ir kalbėjome su vaikais, kad jie smerkia tą, kurio vietoje galėjo būti kiekvienas.

Paskutinis etapas – kai komandai pavyko susitelkti ir kryptingai dirbti. Šiandien streso, kad įvyks kažkas neprognozuojamo, yra minimaliai. Yra tik labai „sunkių“ vaikų, turinčių psichiatrinių problemų, jie tikrai yra neprognozuojami. Tai yra didžiausia šiandienos problema.

V. Radžiūno/LRT nuotr.

– Ar nepilnamečius čia kas nors aplanko?

– Darome atvirų durų dienas, kai vyksta didžiosios metų šventės. Kviečiame dvasininkus ir paskelbiame visiems vaikams, kad gali atvažiuoti tėvai, visus juos priimsime. Tai nėra įskaitoma į numatytą pasimatymų skaičių. [...] Tai pirmą kartą, kai organizavome, per Kalėdas, atvyko tik dviejų vaikų tėvai iš maždaug 130. Aš buvau šokiruotas. Dabar tai vyksta intensyviau, pavyzdžiui, integracijos į visuomenę skyriuje per Velykas tėvų jau nebuvo kur sodinti. Į pataisos namus tėvų atvyksta mažiau, bet mes suprantame, kad dažnai tai yra vaikai iš nepilnaverčių, asocialių šeimų arba iš vaikų namų, tai nieko neatsiūs. [...]

Taip pat dabar mes plačiai atidarėme duris visuomenininkams. Šiandien mus labai intensyviai lanko dvasinė bendruomenė, iš vienuolyno atvyksta sesė Fausta ir sesė Benedikta. Stebuklas, kad jos yra. Mes ruošėmės susitikimui su popiežiumi ir sugebėjome išvežti į susitikimus 7 vaikus į Vilnių ir 8 – į Kauną. Bet prieš tai buvo pasirengimo ciklas – jie pažindinasi su religija, aktyviai dalyvavo, nes visi norėjo išvažiuoti.

Turime motyvacinę sistemą, pagal kurią, jeigu mokaisi, nepažeidinėjai vidaus tvarkos, pagarbiai bendrauji, gali tikėtis trumpalaikės išvykos į namus nuo 3 dienų iki 2 savaičių. Taip pat turime daug projektų su išorinėmis organizacijomis, vienas sėkmingiausių – su „Žalgiriu“. Jie sėdėjo ir išsižioję klausėsi to A. Kavaliausko ir A. Limo, kurie čia buvo atvykę, sėkmės istorijų. Daugelis tapatinosi su jais. Po to vaikai turėjo galimybę nuvažiuoti į „Žalgirio“ rungtynes ir ta tradicija tęsiasi iki šiol. Buvo atvažiuavęs ir lenktynininkas Benediktas Vanagas, kuris papasakojo apie save, vaikams buvo labai įdomu.

Ir generalinis policijos komisaras Linas Pernavas planuoja atvažiuoti. Tiesiog mes jiems savo ir tų žmonių pavyzdžiu rodome, kaip gali būti.

– Esate jaunas žmogus, nebūna sudėtinga pačiam nuo viso to atsiriboti?

– Aš neskaitau jų sprendimų. [...] Stengiuosi atsiriboti nuo impulsyvaus jų žodžio, sprendimo ar kitos reakcijos. Nes tai yra natūrali, iš praeities atėjusi reakcija.